

Martin Bizjak: *Orel, Štandeker in Rotar v Pulju: moji trije izbranci iz časa po drugi svetovni vojni.* Pulj: Slovensko kulturno društvo "Istra", 2006, 117 str. : ilustr.

Slovensko kulturno društvo "Istra" iz Pulja je letos obeležilo peto obletnico svojega delovanja. Obletnico je 30. junija obogatila predstavitev knjige Martina Bizjaka, puljskega Slovence, akademskega slikarja, dolgoletnega direktorja puljskega filmskega festivala in še danes aktivnega kulturnika v različnih sferah kulturnega življenja. Martin Bizjak se je rodil 16. decembra 1929 v rudarskem Hrastniku. V Ljubljani je maturiral na Soli za uporabno umetnost, zatem je diplomiral na Likovni akademiji. Leta 1957 se je priselil v Pulj, kjer je že živela njegova družina. Najprej se je zaposlil kot likovni pedagog, potem je bil referent za kulturo v občini Pulj, nato pa voditelj kulturno-estetskega izobraževanja na Delavski univerzi. Po ustanovitvi festivalske organizacije s sedežem v Pulju je postal direktor festivala jugoslovanskega igranega filma (1975–1984). Nazadnje je bil zaposlen v Nacionalnem parku Brioni. Leta 1993 se je upokojil in od takrat se intenzivneje posveča slikanju; razstavlja na Hrvaškem in v Sloveniji.

367

Predstavljeno Bizjakovo besedilo je esej o treh znanih slovenskih kulturnikih v Pulju in poleg hrvaškega originala vsebuje tudi slovenski prevod koprške publicistke Irene Urbič.

Začetno zamisel pisanja o Slovencih v Istri je veljalo zgostiti in podrediti trenutnim razmeram; tako so na koncu izstopile tri osebe, ki si zaradi svojega vidnega sodelovanja v kulturni zgodovini Pulja zaslužijo, da se jih spomnimo, je pojasnil Bizjak. Razlogi, zaradi katerih je izbral le tri Slovence in mnoge druge pustil za drugo priložnost, so, kot vselej pri podobnih projektih, predvsem časovna omejenost, pomanjkanje sredstev, razkropljenost maloštevilnih podatkov, ki zahtevajo podrobnejšo raziskavo in podobno. Odločil se je za ljudi, ki jih je osebno poznal, tako njih kot njihovo delo. Pri tem se je manj ukvarjal z njihovim zasebnim življenjem, izogibal se je domišljjskim življenjepisom, zanimali so ga predvsem njihovo javno in uradno življenje, njihov človeški in družbeni profil, njihovo delovanje in sodelovanje v kulturnem in urbanem življenju Pulja.

Iz knjige navajamo kratke življenjske zgodbe o izbranih kulturnikih.

Alojz Orel (Ljubljana 1918–Pulj 2002) je bil angažiran fotograf istrskih in primorskih pokrajin, rojen v Ljubljani očetu železničarju, po rodu Primorcu, in materi gospodinji. Družina se je po materini smrti preselila v Brežice, nato je Orel odšel v Zagreb, kjer se je izučil fotografske obrti. Želel si je svoj atelje, a ko je skušal priti do njega, zasebnih delavnic v Zagrebu ni bilo več mogoče odpreti. To je bilo odločilno, da se je odločil oditi. Sprva je nameraval v Gorico, a so ga premamili plakati, ki so se takrat (ob koncu petdesetih let) pojavljali v Zagrebu in vabili v Pulj, izpraznjeno mesto, kjer so različnim strokovnjakom in obrtnikom ponujali ugodne delovne in življenjske možnosti. Kot fotograf je v Pulju hitro dobil svoje mesto v krogu maloštevilnih turističnih strokovnjakov. Bizjak pravi, da njegove pripovedi o fotografskih začetkih na področju turizma danes morda res zvenijo precej smešno, a treba je poudariti, da so se prve ideje o turizmu prebijale z veliko muko, saj je uradna politika turistične pobude v takratnem času prezirljivo zavračala. Leta 1964 je izšla prva fotomonografija Pulja, Orel je bil

eden od utemeljiteljev te zamisli in član uredniškega odbora, ustanovil je prvi fotoklub v Pulju, sodeloval s časopisi in na številnih fotografskih razstavah. Leta 1998 so mu podelili nagrado mesta Pulj.

Lojze Štandeker (Gačnik pri Mariboru 1911–Virovitica 1983) je bil dve desetletji gledališki režiser v Istrskem narodnem gledališču v Pulju. Svojo profesionalno pot je začel leta 1932 kot igralec v Slovenskem narodnem gledališču v Mariboru, kjer je ostal do okupacije, potem so ga deportirali v Bosno. Tam se je zaposlil v banjaluškem gledališču in kot ilegalec sodeloval s partizanskim gibanjem. Po osvoboditvi se je vrnil v mariborsko gledališče, kjer je delal kot režiser. Na poziv takratnega Ministrstva za šolstvo in kulturo LR BiH je odšel nazaj v Banjaluko in kasneje v Pulj. To ni bilo nič nenavadnega za poveljstvo, ko so po vsej državi odpirali nova gledališča, gledališčneke pa premeščali z dekreti, redkeje so se selili po lastni volji. V Pulju je bil leta 1951 imenovan za režiserja prve skupine Narodnega gledališča. Sodeloval je tudi z gledališči v Koprju, Varaždinu in Virovitici. Ob koncu leta 1970 so zaprli ruševino stavbo Istrskega narodnega gledališča (ponovno so je odprli šele leta 1989). *Lojze Štandeker* je odšel v gledališče v Virovitico, kjer je ostal do konca življenja. Na lastno željo pa je pokopan na mariborskem pokopališču.

Marijan Rotar (Trbovlje 1927–Pulj 2003) je že kot osemletni deček igral saksofon v svojem rodnem mestu. V Pulj ga je pripeljala partizanska pot. Po vojni je bil še nekaj časa v vojaški službi kot član vojaškega orkestra v Pazinu. S skupino častnikov je odšel na dopust v Pulj z namenom, da se po počitnicah vrne v Slovenijo. Vendarle so mu ponudili službo in tako je nenačrtovano ostal v Pulju. Dodelili so mu delovno mesto referenta za turizem v Mestnem ljudskem odboru. Leta 1952 je postal direktor Kinematografskega podjetja v Pulju, vpeljal je tudi potujoči kino, ki je vsak dan obiskoval naselja in vasi v okolici Pulja.

Bil je idejni oče in eden glavnih utemeljiteljev puljskega filmskega festivala, s katerim je mesto doživelo mednarodno promocijo. Rotar je v organizacijskih odborih festivala ostal do njegove četrte izvedbe; tako je leta 1957 zapustil kinematografsko podjetje in festival. Vrnil se je v turizem, kjer je prevzel mesto tajnika Turistične zveze Pulja. Mesto je v spomin nanj kot na ustanovitelja filmskega festivala leto po njegovi smrti 2004 ustanovilo nagrado Marijana Rotarja. Njen prvi dobitnik je bil filmski in gledališki režiser Fadil Hadžić.

Martin Bizjak v navedenem delu pravi: “Moji trije izbranci iz časa po drugi svetovni vojni so se v mestno tkivo in tedanji kulturni razvoj s svojim delovanjem ustvarjalno vključili in v mestu pustili opazne sledi. Večinoma so bili pravi deloholiki, zanesenjaki, animatorji in inovatorji. Delali so in se istovetili z nalogami do izčrpanosti. Ko je Štandeker, na primer, z vso predanostjo ustvarjal gledališko predstavo ali ko je hodil pred mestne funkcionarje na način, ki političnim akterjem ni bil lahko razumljiv, saj je degradiral njihovo samozavest, je s takim ravnanjem nase prevzemal breme tako umetniške kot eksistencialne odgovornosti. Orel je pa sploh v svojem gorečem delovnem zanosu bil v svojem navdušenju pogosto popolnoma nerazumljen. Ko je nesebično sodeloval pri nastajanju prve puljske fotomonografije, je bil on tisti, ki je vnaprej razumel vso večplastnost naloge fotografske predstavitve zgodovine Pulja. Spremljal je nastanek

prvih hotelov, jih s kamero dokumentiral in sodeloval pri različnih turističnih projektih. Rotarjevo delo je bilo bolj praktične narave, a zato nič manj inventivno. Združeval je organizacijske in izvedbene sposobnosti.”

Bizjakova knjiga je dragocena najmanj iz dveh razlogov: identificira kulturnike, ki so aktivno prispevali k razvoju izpraznjenega mesta po drugi svetovni vojni, predstavlja pa tudi inicialno delo, ki bo lahko vzor in izhodišče vsem, ki se bodo lotevali te tematike v prihodnje, ko bodo želeli osvetliti življenje in delo še drugih pozabljenih Slovencev na istrskem prostoru.

Karmen Medica